

'Prachtig geschreven, volledig op de Bijbel gebaseerd... Aarzel niet!'

AARTSBISSCHOP JUSTIN WELBY

GOD EN DE PANDEMIË

TOM WRIGHT

EEN THEOLOGISCHE REFLECTIE
OP HET CORONAVIRUS EN WAT VOLGT

'Een van de grote theologen van onze tijd'

JONATHAN SACKS

God en de pandemie

Een theologische reflectie op het coronavirus en wat volgt

Tom Wright

Vertaald door Kees de Wildt

KokBoekencentrum Uitgevers • Utrecht

Van Tom Wright verscheen bij KokBoekencentrum:
Paulus van Tarsus. Een kennismaking met zijn theologie

Oorspronkelijk uitgegeven door de Society for Promoting Christian Knowledge, onder de titel *God and the Pandemic. A Christian Reflection on the Coronavirus and its Aftermath.*

Engelstalige uitgave © 2020 Tom Wright

Nederlandse uitgave © 2020 KokBoekencentrum Uitgevers, Utrecht

Vertaling: Redactie bureau Kees de Wildt, Dordrecht

Ontwerp omslag: www.shortlife.nl

Vormgeving binnenwerk: Elgraphic

ISBN 978 90 435 3556 4

ISBN (e-book) 978 90 435 3557 1

NUR 700

www.kokboekencentrum.nl

Bijbelcitaten in deze uitgave zijn in principe overgenomen uit de Nieuwe Bijbelvertaling © Nederlands Bijbelgenootschap 2004; waar nodig voor het betoog zijn ze vanuit de brontekst vertaald, in aansluiting bij de woordkeuze van de Nieuwe Bijbelvertaling.

Alle rechten voorbehouden.

Uitgeverij KokBoekencentrum vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

*Ter herinnering aan Simon Barrington-Ward
ridder-commandeur in de Orde van Sint-Michaël en Sint-George*

*Een wijze en edele heilige
Bisschop van Coventry, 1985-1997
Overleden aan COVID-19 op Stille Zaterdag, 11 april 2020*

Inhoud

Woord vooraf

1. Waar moeten we beginnen?
Een christelijk antwoord?
2. Het Oude Testament
3. Jezus en de evangeliën
Jezus zelf is het ultieme 'teken'
4. Het Nieuwe Testament
Het zuchten van de schepping
5. Hoe gaan we nu verder?
Waarom moeten we klagen?
Hoe spreken wij over God?
Hoe leven we nu?
Hoe komen tot herstel?

Woord vooraf

Dit boekje zou niet zijn geschreven als *TIME Magazine* mij niet eerder tijdens de COVID-19-pandemie had uitgenodigd een korte bijdrage te schrijven. Mijn dank gaat uit naar Belinda Luscombe voor deze opdracht en voor het redigeren van dat stuk; mijn dank geldt ook de velen die me naderhand schreven, de meesten om te bedanken, enkelen om me te berispen. De huidige discussie is een nadere poging te ontwarren wat we in een tijd als deze op een wijze en Bijbelse manier kunnen zeggen. Nu de weken van lockdown zich aaneenrijgen, ben ik door een breed scala aan emoties gegaan, net zoals de meeste mensen, denk ik. Het lijkt me echter belangrijk onze reacties binnen een Bijbels kader te houden en dat is wat ik in dit boekje probeer te doen.

Het doel van dit boek is niet om ‘antwoorden’ te vinden op de vragen waar de pandemie ons voor stelt en een volledige analyse te geven van wat we ervan zouden kunnen leren of van wat we nu moeten doen. Mijn hoofdargument is nu juist dat we ons moeten verzetten tegen de voorspelbare reacties die zo gemakkelijk bij ons boven komen. Voor we die vragen ook maar in de meest algemene zin kunnen beantwoorden, hebben we eerst een tijd nodig waarin we klagen, ons inhouden en nu juist niet direct met ‘antwoorden’ komen. Die kunnen wel komen, als God het wil, maar als we ons niet onthouden van onmiddellijke reacties, zullen we misschien niet in staat zijn die te horen. Als we tijd doorbrengen in klaaggebed, kunnen we nieuw licht ontvangen, in plaats van dat we slechts de dingen herhalen die we toch al hadden willen zeggen.

Ik ben Philip Law en zijn collega's bij uitgeverij SPCK dankbaar voor hun bereidheid dit project op zo'n korte termijn op te pakken; ook bedank ik mijn oude vrienden die eerdere versies hebben gelezen en becommentarieerd, soms heel scherp. In het bijzonder denk ik aan Michael Lloyd, Brian Walsh, Carey Newman, Simon Kingston, Peter Rodgers, James Ernest en ook mijn dochter Hattie. Natuurlijk zijn zij niet verantwoordelijk voor iets wat ik heb gezegd. Evenmin is mijn lieve vrouw Maggie dat. Haar vreugde over het oorspronkelijke artikel in *TIME* vormde voor mij een aanmoediging om door te gaan, maar het weerhield haar niet van het geven van rake kritiek op de opeenvolgende versies.

Tom Wright
Wycliffe Hall, Oxford
april 2020

1. Waar zullen we beginnen?

Het klinkt als zo'n onregelmatig Grieks werkwoord: *paniek*, *pandemie*, *pangolin*, *pandemonium*. Maar het blijkt een grillig virus te zijn. Daar hebben we er al meer van gehad, zoals SARS en zelfs de gekkekoeienziekte. Een tijdlang vonden we ze zorgwekkend, maar inmiddels hebben we ze achter de rug. Sombere voorspellingen dat er miljoenen doden zouden vallen, bleken overdreven. Met dit virus zal het vast net zo gaan.

Ik moest denken aan een ironische uitspraak van Martin Niemöller. Nu zijn er verschillende versies in omloop van wat hij zou hebben gezegd, maar het punt waar het om draait, is steeds hetzelfde. Over Duitsland in de jaren dertig van de vorige eeuw zei hij:

Eerst kwamen ze voor de Joden; ik deed niets, want ik ben geen Jood. Toen kwamen ze voor de socialisten; ik deed niets, want ik ben geen socialist. Toen kwamen ze voor de katholieken; ik deed niets, want ik ben niet katholiek. Ten slotte kwamen ze voor mij, maar toen was er niemand meer over om me te helpen.

Naar mijn idee is het zo ook gegaan met de Britse en Amerikaanse reactie op het coronavirus. Eerst raakte het de Chinezen, maar wij zijn geen Chinezen en bovendien is China ver weg en er gebeuren daar vreemde dingen, zoals het eten van schubdieren, pangolins. Toen trof het Iran, maar we maakten ons geen zorgen, want ook Iran is ver weg en bovendien is alles daar zo anders dan hier. Toen trof het Italië, maar wij dachten: Italianen, ja, die zijn nogal sociaal ingesteld en ze raken elkaar graag aan als ze met elkaar praten, geen wonder dat het zich daar verspreidt. Met ons komt het wel goed. Toen dook het op in Londen. En in New York ... En plotseling was het nergens op onze planeet meer veilig.

Er is geen neutraal terrein. Geen medisch equivalent van Zwitserland in oorlogstijd, waar je even aan alles kunt ontsnappen, waar je kunt uitrusten en nadenken over wat we moeten doen.

Weet iemand misschien wat er aan de hand is? Waarom dit gebeurt? Probeert iemand ons iets duidelijk te maken? Wat zouden wij eraan moeten doen?

In het grootste deel van de antieke wereld, maar ook in allerlei delen van de moderne wereld, worden grote rampen – aardbevingen, vulkaanuitbarstingen, branden, besmettelijke ziekten – vaak in verband gebracht met toornige goden. Is er iets verkeerd gebeurd? Dat moet wel, want 'iemand' wil wraak op je nemen. In de antieke heidense wereld van de Grieken en Romeinen ging men dan ervan uit dat je niet de juiste offers had gebracht, niet de juiste gebeden had opgezegd, of je had iets zo verschrikkelijks gedaan dat zelfs de amorele goden op de Olympus het tijd vonden je een lesje te leren.

De hooggestemde filosofen hadden weinig op met die gedachten. Zij kwamen met drie alternatieven.

Als eerste de stoïcijnen. Alles is voorbestemd te gaan op de manier waarop het gaat. Dat kun je niet veranderen, maar alleen leren je erin te schikken.

De epicuristen boden een alternatief. Alles gebeurt volstrekt toevallig. Je kunt er niets aan veranderen. Maak je leven zo aangenaam mogelijk.

Ten slotte de platonisten. Het leven nu is maar een schaduw van de werkelijkheid. Er gebeuren hier nare dingen, maar we zijn voorbestemd voor een andere wereld.

Wij beschikken over moderne equivalenten daarvan.

Sommigen proberen de pandemie slechts uit te zitten. Als jij aan de beurt komt, het zij zo.

Velen in het moderne Westen zijn impliciet epicuristen. Die dingen gebeuren nu eenmaal, maar wij trekken ons terug op ons comfortabele plekje en isoleren onszelf. Op Netflix is voldoende te vinden. Dit zal ook wel weer overwaaien.

Sommigen – inclusief een deel van de christenen – kiezen voor Plato. De dood is niet het ergste wat er kan gebeuren. We zijn immers ergens anders naartoe onderweg. Natuurlijk moeten we verstandig zijn, maar sluit de kerken alsjeblieft niet. Of de golfclub.

Ondertussen neemt in vluchtelingenkampen, in hoge flats, in sloppenwijken en soeks het lijden toe. In de hele wereld rijzen de zorgen omhoog als rooksluier die de vorm aannemen van de vraag die we nauwelijks durven stellen: Waarom?

Eigenlijk is het beste antwoord dat ik de afgelopen maanden heb gehoord niet de vraag ‘Waarom?’ Dat was de vraag: ‘Wat?’ Wat kunnen we doen? In het Verenigd Koninkrijk heeft de regering vrijwilligers gevraagd de Nationale Gezondheidsdienst te helpen met alle dringende extra taken van niet-specialistische aard. Bijna meteen gaf een half miljoen mensen zich op, zo veel dat het lastig was voor ieder van hen passende taken te vinden. Gepensioneerde artsen en verpleegkundigen zijn teruggekeerd aan de frontlijn. Sommigen van hen hebben daardoor zelf het virus opgelopen en zijn eraan overleden.

Zij doen wat de eerste christenen deden als de pest heerste. Wanneer in de eerste eeuwen van onze jaartelling een besmettelijke ziekte een stad trof, vertrokken de welgestelden zo snel mogelijk naar hun huizen in het heuvelland, aangezien in de laaggelegen steden de smerige lucht toen vaak een deel van het probleem vormde. Christenen bleven en verzorgden de zieken. Soms liepen ze zelf de ziekte op en overleden eraan. Mensen verbaasden zich. ‘Waarom doen jullie dit?’ ‘Nou,’ antwoordden zij, ‘wij zijn volgelingen van Jezus. Hij betaalde met zijn leven om ons te redden. Daarom durven ook wij ons leven op het spel te zetten.’

Niemand was ooit op het idee gekomen zoiets te doen. Geen wonder dat het evangelie zich verspreidde, zelfs al deden de Romeinen hun best het uit te roeien.

Het fascinerende is nu dat een groot deel van de wereld deze hint heeft opgepikt. Zoals de historicus Tom Holland in zijn recente boek *Heerschappij* heeft betoogd, is veel van wat wij nu als vanzelfsprekend sociaal gedrag beschouwen een christelijke vernieuwing. De heidenen in de antieke oudheid deden zoiets niet. Medische zorg kost geld. Het onderwijs evenzo. De armen waren arm omdat ze nu eenmaal lui of onfortuinlijk waren, zo veronderstelde men. Het was niet de taak van de maatschappij voor hen te zorgen.

De christenen waren het daar niet mee eens. Zij ontleenden hun levensregel aan de Joden, via Jezus natuurlijk. De Joden beschikten over van die teksten, van die geschriften, die steeds weer wezen op het geloof in één God, die zich speciaal bekommerde om armen, zieken, verschoppelingen en slaven. Hun denkers speelden soms wel met gedachten uit het stoïcisme of platonisme (maar nooit met het epicurisme – dat beschouwden ze als ongepast en zo is het nog). Hun gemeenschappen leefden in het algemeen in een breed familieverband. De eerste volgelingen van Jezus namen dat over en verbreedden dit naar de hele groeiende en steeds diversere ‘gemeenschap van gelovigen’. Om een lang verhaal kort te maken, op een ontroerende manier heeft de moderne wereld onderdelen daarvan overgenomen – medische zorg, onderwijs, sociale zorg voor allen – en nu denkt ze soms dat ze dit allemaal zelf heeft ontdekt, zodat het religieuze aspect ervan wel kan vervallen. Sommigen hebben dat met verve betoogd, bijvoorbeeld Stephen Pinker, een psycholoog die aan Harvard doceert.

Waar zullen we beginnen?

Een christelijk antwoord?

Geconfronteerd met de snelle verspreiding van het coronavirus, hebben veel kerkelijk betrokken mensen gegrepen naar de voorspelbare ‘christelijke’ equivalenten van de antwoorden uit de klassieke oudheid. De wereld staat trouwens ook bol van de complottheorieën: in Amerika zeggen sommigen dat het volledig aan de Chinezen is te wijten, in China zeggen sommigen dat het volledig aan de Amerikanen is te wijten. Ongetwijfeld gaan er nog wel duizend andere theorieën rond. Die verspreiden zich net zo gemakkelijk als het virus zelf en zijn in sommige opzichten ook net zo gevaarlijk. Een schuldige aanwijzen is eenvoudig, vooral omdat het altijd de fout van een *ander* is. Wie gewend is geraakt alles wat er speelt als een vorm van ‘cultuurstrijd’ te beschouwen, zal gemakkelijk kiezen voor goedkope antwoorden die die afzijdige houding weerspiegelen. De crisis rond COVID-19 doet voor de hele wereld feitelijk hetzelfde als wat orkaan Katrina in 2005 voor New Orleans deed: met zijn verwoestende gevolgen laat zij zien hoe rot het politieke en sociale gebinte al langere tijd is.

Dan zijn er ook nog specifieke (zogenaamd) christelijke complottheorieën. Sommige mensen denken dat ze precies weten wat er misgegaan is en wat God ons door dit hele gebeuren wil zeggen. Met een zekere gretigheid noemen sommigen dit

een teken van de eindtijd. De ‘eindtijdindustrie’ heeft de laatste decennia in Amerika grote vormen aangenomen. In veel andere landen zijn daarvan afgeleide vormen populair. Tot de hoogtepunten uit het verleden behoren Hal Lindsey's beroemde *De planeet die aarde heette* en de serie *De laatste bazuin* van Tim LaHaye en Jerry Jenkins. Allerlei losstaande Bijbelteksten verweefden ze met een streng fundamentalistische vroomheid tot een horrorfilm. Eigenlijk is het platonisch: ‘naar de hemel gaan’ is het doel en de wereld wordt overgelaten aan zijn Armageddon. Het coronavirus wordt begroet als teken dat het nu gaat beginnen.

Andere christenen zeggen eenvoudigweg: hier liggen kansen! Nu iedereen over de dood nadenkt in plaats van zich af te vragen wat hij nu weer zal consumeren, leidt dat misschien wel tot een massale bekering tot God. Misschien kunnen we deze gelegenheid aangrijpen om onze vrienden te vertellen over Jezus en hoe ze met ons mee kunnen naar de hemel. Misschien zullen ze dit keer wel luisteren.

Weer anderen citeren de profeten uit het Oude Testament en stellen daaruit een eigen versie van een van die heidense theorieën samen. Als er nare dingen gebeuren, moet God dat hebben gedaan – Hij is immers voor alles verantwoordelijk – en dus moet het wel betekenen dat Hij om een of andere reden toornig op ons is. Dit roept woorden van de profeet Amos (3:6) in herinnering: ‘Geschiedt er ooit onheil in een stad’, zo vroeg hij, ‘zonder toedoen van de Heer?’ Honger, plantenziekten en de pest, ze waren allemaal bedoeld om Gods volk zich te laten bekeren van hun verkeerde wegen (4:6-11). Maar het werkte niets uit. Dus zullen er nu nog ergere dingen gebeuren. Veel van de andere profeten zouden daarmee hebben ingestemd. Sommigen haken nu gretig hierbij aan om kwaad te spreken over dat waaraan zij zo’n grondige hekel hebben: het is allemaal de schuld van die ‘andere’ mensen met hun afkeurenswaardige levensstijl.

We moeten dus beginnen in het Oude Testament. Daar zijn kennelijk enkele sleutelteksten te vinden. Natuurlijk roept dit een belangrijke uitlegkundige vraag op. Kunnen we wat enkele geweldige, maar bevreesde mensen in de achtste eeuw voor Christus zeiden op een directe wijze – of dan toch ten minste via een dynamische analogie – overbrengen op onze verwarde en bange wereld in de eenentwintigste eeuw na Christus?